

LARS-NILS I ÖNNEBERG

Antikvarisk medverkan i samband med renovering av mangårdsbyggnad

Önneberg 5:9
Alfta socken
Ovanåkers kommun
Hälsingland
2009

Daniel Olsson

LARS-NILS I ÖNNEBERG

Antikvarisk medverkan i samband med renovering av mangårdsbyggnad

Önneberg 5:9
Alfta socken
Ovanåkers kommun
Hälsingland
2009

Rapport 2012:05
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida eller beställa kostnadsfritt i PDF format inger.eriksson@xlm.se eller 026-65 56 42.

Rapporter (tryckta), böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2012

Omslagsbild: Johan Nilsson och Thomas Elverstig, båda från Timmerblock, bilar en timmerstock som ska ersätta en rötskadad stock i mangårdsbyggnaden vid Lars-Nils i Öneberg. Foto från norr. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2009-08-25.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Inledning.....	5
Historik och beskrivning.....	6
Skadebild	7
Grund.....	7
Timmer	7
Träpanel, fönster och fasaddetaljer.....	7
Brokvist	8
Tak, takavvattning och plåtarbeten.....	8
Utförda arbeten	8
Timmer	9
Träpanel, fönster och fasaddetaljer.....	9
Brokvist	10
Tak, takavvattning och plåtarbeten.....	10
Antikvariska ställningstaganden	11
Slutomdöme.....	12
Sammanfattning.....	12
Notförteckning.....	13
Besiktningstillfällen	13
Administrativa uppgifter.....	13
I Läns museets arkiv förvaras	13
Käll- och litteraturförteckning	13
Arkiv.....	13
Otryckta källor.....	13

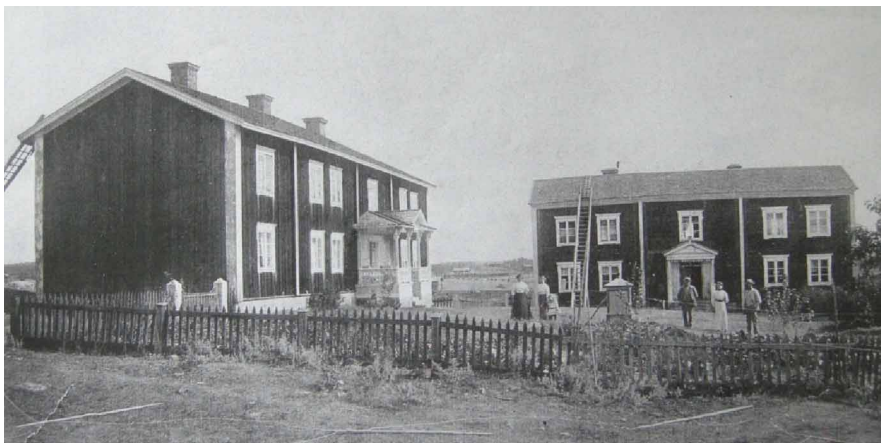
Ill. 1 Mangårdsbyggnaden från nordväst före renoveringen. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg, 2009-06-29.

INLEDNING

Under sommaren och hösten 2009 har mangårdsbyggnaden vid hälsingegården Lars-Nils i Öneberg genomgått en omfattande exteriörrenovering. För renoveringen har fastighetsägaren tilldelats byggnadsvårdsbidrag från Länsstyrelsen. Arbetet har utförts av Timmerblock i Ljusdal AB under ledning av Magnus Wallin. Antikvarie Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg, har deltagit under renoveringen som antikvariskt medverkande och har även sammanställt denna rapport.

Ill. 2 Utdrag ur cX-länskarta över byn Öneberg i Alfta socken med gården Lars-Nils markerad med en röd pil. Den gulmarkerade vägen är länsväg 685.

Ill. 3. Gården Lars-Nils på äldre foto med det rivna bostadshuset till vänster i bild och den nuvarande mangårdsbyggnaden till höger. Foto hos fastighetsägaren.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Önneberg är en by i ett öppet och brukat jordbrukslandskap belägen cirka fyra kilometer norr om Alfta kyrkby. Mitt i den gamla bykärnan ligger i en sydslutning gården Lars-Nils, på ursprunglig plats åtminstone sedan slutet av 1500-talet. Den aktuella byggnaden, vars ålder ej är klarlagd, uppfördes med funktion som sängstuga och bryggstuga. I samband med ett generationsskifte 1871 flyttade gamle bonden och nämndemannen Eric Nilsson med hustru in i nuvarande byggnad. Från gården härstammar en hel inredning målad av Jonas Hertman. Numer återfinns de målade väggfälten på en gård i Långbo, Alfta. I byggnaden vid Lars-Nils finns snidade dörrar av ”Brunk-typ”. Under en period i mitten av 1900-talet fungerade huset även som skolbespisning. Fram till 1945 fanns också den ursprungliga mangårdsbyggnaden kvar på gården.¹ Till fastigheten har en timmerlada flyttats i slutet av 1900-talet. Den nuvarande fastighetsägaren förvärvade gården 1989.² Läns museet har besökt fastigheten för rådgivning 1979, 1989 och 2007.

Bostadshuset utgörs av en timrad parstuga i två plan på naturstensgrund med fasad av synligt rödmålat timmer mot sydväst och nordväst och stående rödmålad locklistpanel på fasaderna mot nordost respektive sydost. Fönstersnickerierna är vitmålade med profilerade överstycken med tandsnittsfris och knutar avfärgade i vit kulör. Entrén kröns med en typisk målad brokvist i Voxnadalsstil vänd mot gårdsplanen. Huset har en profilerad taklist, tak av tvåkupigt tegel samt profilerade skorstenar med synligt tegel.

Under husets södra del finns en stor välvd stenkällare. I husets båda våningar finns mängder med välbevarade inredningsdetaljer från 1800-talet, bland annat blocktryckta tapeter från 1840-talet, men även ytskikt och inredning från

Ill. 4. Brokvisten från väster före renoveringen. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg, 2009-06-29.

1920- eller 1930-talet.³ På bottenvåningen finns även ett stort eldstadskomplex med bakugn. Vindsvåningen är oinredd. Hela interiören är således mycket välbevarad.

SKADEBILD

Före renoveringen hade mangårdsbyggnaden en rad olika skador, vilka här nedan ska beskrivas närmare.

Grund

Vid den nordöstra och sydöstra fasaden hade naturstensgrunden på flera ställen sjunkit ihop och stenar hamnat ur läge.

Timmer

På vinden fanns en relativt stor rötskada i det södra hörnet där regnvatten hade runnit in och lett till att knutens övre del hade ruttnat. Intill brokvisten fanns på båda sidorna rötskador i timret, samt även stora fickor där vatten kunde samlas och ledas in i timmerstommen. Vid brokvisten fanns även skador på grund av tidigare timmerlagningar, vilka hade lett till att konstruktionen hade börjat glida isär.

*Ill. 5. Detalj av rötskadad knut på vinden.
Foto från öster, Daniel Olsson,
Länsmuseet Gävleborg, 2009-06-29.*

Träpanel, fönster och fasaddetaljer

Ill. 6. Magnus Wallin vid byggnadens nordöstra gavel med vittrad och sprucken panel samt ojäm naturstensgrund. Foto från öster, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2009-06-29.

På den nordöstra och sydöstra sidan av byggnaden hade många av panelbrädorna torkat sönder och spruckit och detta gällde även täckbrädor och läkt mm. Ett antal sockelbrädor var dessutom rötskadade. Många av fönstren var också i stort behov av renovering.

Brokvist

Timmerskadorna vid brokvisten hade lett till att brokvisten hade satt sig och trappan och golvet var därigenom instabila. Flera av golvbrädorna var dessutom dåliga.

Ill. 7. Detalj av äldre instabil timmerlagning på den nordvästra fasaden söder om brokvisten. Foto från väster, Daniel Olsson, Läns-museet Gävleborg, 2009-06-29.

Ill. 8. Mangårdsbyggnaden från söder med byggnadsställning för takarbetet. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseum Gävleborg, 2009-08-25.

Tak, takavvattning och plåtarbeten

Många av tegelpannorna var vittrade och skadade före renoveringen. Samma sak gällde tegeltaket på brokvisten. Vindskivor, vattbrädor och hängskivor var delvis rötskadade. Den tidigare hänggrännen och stuprören mot gården var också i dåligt skick. Längs den sydöstra sidan av huset saknades hänggrännor och stuprör helt. Befintliga plåtarbeten kring skorstenarna var i dåligt skick.

UTFÖRDA ARBETEN

Följande åtgärder har utförts inom renoveringen med koppling till byggnads-vårdsbidraget:

Timmer

Rötskadat virke vid byggnadens västra knut på vinden togs bort i hela sin bredd och ersattes med friskt virke. Totalt byttes fem stockar, av cirka en meters längd ut och nytt virke skarvades in i timmerstommen.

På den nordvästra fasaden söder om brokvisten byttes tre stockar ut i sin fulla bredd, varav en även sträckte sig in under byggnadens port. Även stocken närmast mark, som var en fyllnadsstock och således ej ingick i timmerstommen, byttes ut. Därtill har många stockar i anslutning till brokvisten försetts med ytliga ilagningar med friskt virke och alla rötfickor på denna plats är nu avlägsnade.

Ill. 9. Detalj av knut mot väster på vinden efter timmerlagning.

Ill. 10. Detalj av fasad mot nordväst efter timmerlagningar. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-10-23.

Träpanel, fönster och fasaddetaljer

Fyra rötskadade kilsågade panelbrädor har bytts ut i hela sin längd, vilken uppgår till 6,5 meter. Dessutom har mindre bitar av panelbrädor skarvats i på vissa ställen. På den nordöstra fasaden kapades de rötskadade panelbrädorna av i underkant och ersattes med en horisontell sockelbräda med droppnäsa. Nya sockelbrädor har satts upp mot sydost då de gamla var rötskadade. Vattbrädan mellan andra våningen och vindsvåningen på samma fasad byttes även ut mot en ny.

Mycket av den profilerade läkten som täckte panelbrädorna var svårt vittrad, men även rötskadad och därför lät Timmerblock Veckebosågen i Färila ta fram den ursprungliga läktprofilen och sedan nyttillverka lister.

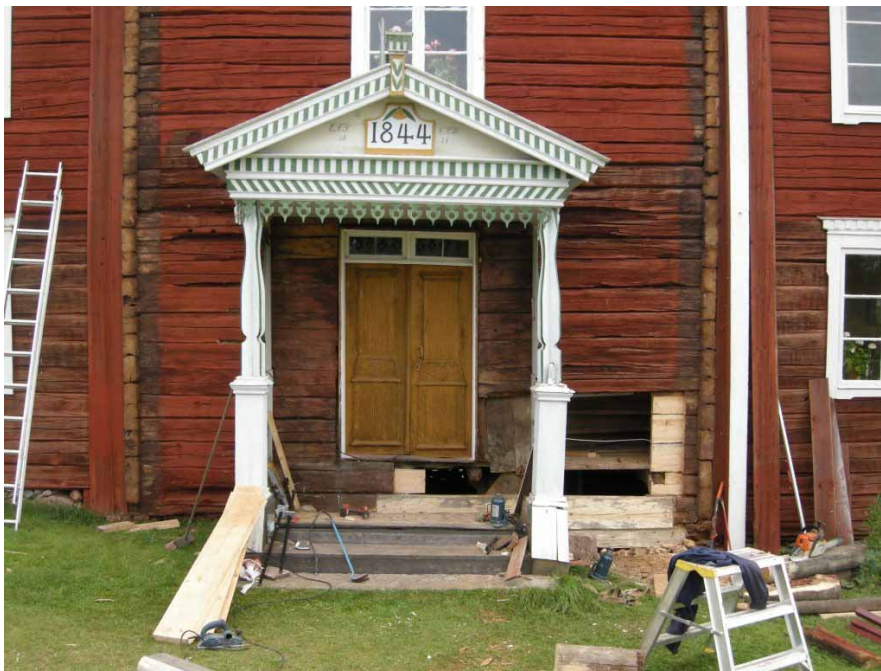
Sammanlagt har hela 650 meter läkt nyttillverkats. Den ursprungliga spiken har tagits till vara, rätats och återanvänts vid

Ill. 11. Detalj av fasad mot sydost efter byte av sockelbrädor, en ny panelbräda samt ny profilerad läkt. Foto från öster, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg, 2009-08-25.

återuppsättning/upsättning av panel och läkt. Ilagningar av rötskadade partier i knutlådorna har dessutom utförts. Byggnaden har sedan målats med äkta ljus Falu rödfärg.

Fyra tandsnittslister som ingår i fönsterfodren på den sydöstra fasaden har nytillverkats med de ursprungliga som förlaga. Många av fönstrens droppnäsor har bytts ut. Nya utvändiga snickeridetalljer vilka har satts upp som ersättning för de tidigare, har oljats in och sedan avfärgats tre gånger med Ottossons linoljefärg i vit kulör bruten med 3% grå umbra.

Ill. 12. Brokvisten under renoveringen med rötskadade stockar i mangårdsbyggnadens nordvästra fasad borttagna. Foto från nordväst: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-08-25.

Brokvist

Hela brokvisten lyftes tillfälligt undan för att det skulle kunna gå att komma åt den bärande konstruktionen. En bärande ås under brokvisten har bytts ut. Därefter sattes brokvisten tillbaka. Brokvistens överdel, som tidigare var fastsatt i järnkrokar i väggen har nu hängts upp genom ett bandsystem, som dock inte syns utanpå konstruktionen. Fyra skadade golvplankor togs bort och ersattes med fyra äldre plankor av ungefär motsvarande utformning och virkesbehandling.

Tak, takavvattning och plåtarbeten

Det befintliga tegeltaket plockades ned och användbara tegelpannor sorterades ut. Av det tidigare taket gick drygt hälften av tegelpannorna att återanvända. Mindre lagningar i undertaket gjordes i anslutning till vart och ett av byggnadens hörn, där den yttersta plankan byttes mot friskt virke till någon meters längd. På spåntaket lades en oljehärdad board och ovanpå denna sattes strö- och bärläkt fast som underlag för tegeltaket. De äldre tegelpannorna lades på takfallet mot gårdsplanen, dvs mot nordväst, samt på brokvistens tak på samma sida. Mot sydost lades nytillverkat lertegel av samma modell som de tidigare

tegelpannorna. Taket har kompletterats med nya hängskivor, vindskivor och vattbrädor.

Ill. 13. Mangårdsbyggnadens sydöstra takfall efter omläggning med nya tegelpannor. Skorstenarna försedda med nya plåtarbeten. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-08-25.

På taket sattes nya skorstensbeslag upp och byggnaden har försetts med nytillverkade hängrännor och stuprör av galvaniserad plåt med skarpa vinklar. Plåtarbetet är utfört av Alfia bleck o plåt.

Ill. 14. Detalj av takfoten vid den nordöstra gaveln efter renovering. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-08-25.

ANTIKVARISKA STÄLLNINGSTAGANDEN

Arbetet med renoveringen vid Lars-Nils i Örneberg var relativt omfattande, men trots detta var det ganska få antikvariska frågor som kom upp till diskussion under arbetets gång. Till stor del handlade det om att byta ut skadade byggnadsdelar och ersätta dem med nytillverkade så lika de ursprungliga som möjligt. Bytet av den profilerade läkten på den nordöstra och sydöstra fasaden var visserligen en genomgripande förändring, men då den befintliga läkten var i så pass dåligt skick och profilen på läkten i det närmaste bortnött ansågs det viktigt att kunna återställa dessa fasader med ursprunglig profil och på så vis

kunna bevara utformningen för framtiden. Samma sak gällde även tandsnittslistan över fönstren.

Då takteglet till betydande del var i dåligt skick beslöts att återanvända pannor av god kvalitet på brokvisten samt ett av husets takfall och då valdes takfallet mot nordväst då detta är det som upplevs från gårdsplanen.

Ill. 15. Fastighetsägaren Ulf Svahn framför mangårdsbyggnaden efter avslutad renovering. Foto från nordväst: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-10-23.

SLUTOMDÖME

Timmerblock har utfört renoveringen med stort hantverkskunnande och noggranna materialval i nära samråd med fastighetsägare och antikvarisk medverkande. Tidigare felaktiga timmerlagningar har tagits bort och ersatts med traditionella timmerlagningar. Slutresultatet är i hög grad tillfredställande ur antikvarisk synpunkt. Läns museet meddelade efter slutbesiktningen Länsstyrelsen att arbetet var godkänt och tillstyrkte således utbetalning av beviljat byggnadsvårdsbidrag, varefter även detta har skett.

SAMMANFATTNING

Hälsingegården Lars-Nils i Öneberg, Alfta socken, Ovanåkers kommun med en mangårdsbyggnad i två våningar från mitten av 1800-talet, har under sommaren/hösten 2009 genomgått en omfattande exteriörrenovering som utförts av Timmerblock i Ljusdal AB. Arbetet har omfattat timmerlagningar, byte av panel och läkt och andra speciella fasaddetaljer, renovering av brokvist av Voxnadalsmodell samt omläggning av tegeltak. Fastighetsägaren har tilldelats byggnadsvårdsbidrag för åtgärderna och Läns museet Gävleborg har deltagit vid renoveringen som antikvariskt medverkande. Vid slutbesiktningen kunde arbetet godkännas ur antikvarisk synpunkt helt utan anmärkningar.

NOTFÖRTECKNING

1	Svahn, U. Muntliga uppgifter, oktober 2009 och april 2012
2	Länsmuseet Gävleborg, ärendearkiv
3	Ibid.

BESIKTNINGSTILLFÄLLEN

Rådgivning	1979-12-23
Rådgivning	1989-11-09
Rådgivning	2007-09-28
Antikvarisk medverkan 1	2009-06-29
Antikvarisk medverkan 2	2009-08-25
Slutbesiktning	2009-10-23

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut om byggnadsvårdsbidrag: Dnr 434-444-08

I LÄNSMUSEETS ARKIV FÖRVARAS

Besiktningsprotokoll	1979-12-23	
	1989-11-09	
	2007-09-28	
Foton	2007-09-28	Dg 07-5972-5986
	2009-06-29	Dg 12-0126-0173
	2009-08-25	Dg 12-0175-0220
	2009-10-23	Dg 09-4483-4531

Länsstyrelsens beslut
Arbetsbeskrivning

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Arkiv

Gävle

Länsmuseet Gävleborg:
Ärendearkiv; Ovanåkers kommun, Alfta socken, Öneberg 5:9

Otryckta källor

Ulf Svahn, fastighetsägare, muntliga uppgifter, oktober 2009 och april 2012

Timmerblock; Angående renoveringsarbeten på fastigheten Öneberg 5:9
(Offert och arbetsbeskrivning daterad 2007-11-06 samt reviderad version 2008-09-29))

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE. FAKTARUM: STYRMANSGATAN 4, GÄVLE.